

A naturalista alternatíva a filozófiában

Kampis György

ELTE Tudománytörténet és Tudományfilozófia Tanszék

Előadásom részlet egy készülő munka vázlatából vagy inkább tervéből.

A naturalizmus pókhedisége és alkalmatlansága

Naturalizmus alatt azt a felfogást szokás érteni, amely szerint a természet elvei alapján magyarázható a világ valamennyi jelensége. E felfogás radikális következményei az elme és a társadalom kérdéseinek tanulmányozásakor válnak a leginkább nyilvánvalóvá, ezért ezek a naturalizmus hagyományos vitaterületei.

Látszólag kevés nagyzolóbb és alkalmatlanabb filozófiai megközelítés létezik a naturalizmusnál. Közben egyetemességre tör, számos bírálója szerint meglehetősen, vagy nem megfelelő mélységben beszél a hagyományos filozófiai kérdések jó részéről. Kétségtelen, hogy a dolog rosszul kezdődik: a naturalisták egy része maga egyáltalán nem filozófus (e sorok írója is legfeljebb munkajogi értelemben nevezhető annak), más részét - különféle okok folytán - a filozófusok nem tekintik maguk közül valóknak.

Utóbbira közismert példa Dennett, akit (noha Quine és Ryle tanítványa, és számos eredeti filozófiai javaslat kidolgozója a tudat, az érzetminőségek, az intencionalitás, a személyes identitás és az emlékezet stb. témakörében) nem övez a (szintén Quine tanítvány) Davidsonéhoz hasonló feltétlen tisztelet: régi barátai magánbeszélgetésekben azt mondják, otthagya a filozófiát a tudomány kedvéért, és ezzel félreérti mind a kettőt. Vagy ott van Paul Churchland, akinek a filozófiai mondanivalója, úgy fest, mindössze annyi, hogy "a tudomány fejlődik". Úgy történik, minden mást ebből vezet le, például azt a radikális tézist is, hogy a tudattal és az érzetminőségekkel kapcsolatos szavakra egyáltalán nincs is szükségünk (vége tehát a fejfájásnak... mégpedig Churchland szerint nyilván szószerint, hiszen, mint most beszéltek meg, ezekre a szavakra nincsen szükség). Mégpedig, mert a (Hernád István, alias Stevan Harnad megfogalmazásában) "a két fülünk között" lejárolt eseményeket Churchland és követői szerint majd az agy kutatására alkalmazott biokémia és biofizika fogja magyarázni, és ott nincsenek ilyen szavak. Reflektálatlan tudományos realizmus és redukcionizmus (pontosabban elimináció) ez a javából, mely - meg kell mondani - kevesek lelkesedését vonja magára a naturalista táboron belül is, és semmi máshoz nem hasonlíthatóan alkalmas a naturalista látásmód teljes lejárolására.

Előbbire (mármint arra, hogy a naturalisták sokszor nem filozófusok, csak "beledumálnak" a filozófiába) Konrad Lorenz, a későbbi Nobel-díjas magatartáskutató példáját érdemes idézni. Többszörösen is, hiszen Lorenz egyrészt valódi nagyság, nemcsak afféle vonalon kívüli pluszjátékos. Az ő társadalomtudományokra gyakorolt hatása ma már egyértelműen megnyilvánul. Másrészt Lorenz olyan gondolatok megfogalmazóiként ismert, amelyek később - kisebb mértékben rá hivatkozva, nagyobb részt tőle teljesen függetlenül - a "hivatalos" filozófiában is megjelentek, előbb Popper és Quine munkáiban, majd ezek nyomán másutt. Lorenz nem is véletlen figura, a harmincas évek végén azért utazik Königsbergbe, hogy Kant katedráját elfoglalva a kanti életmű általa megsejtett nagyszabású

folytatásának, naturalizációjának szentelhesse magát. Naplójegyzeteinek tanúsága szerint a kanti *a priori* mögött megbújó természeti tartalmat keresi. Szemléletünk biológiai alapjait kutatja az állat és az ember közös magatartás- evolúciós gyökereinek vizsgálata révén. A ma közismert naturalizált *a priori*, naturalizált ismeretelmélet, evolúciós episztemológia és hasonló fogalmak eredete Lorenznél keresendő. Lorenz hatása emellett igen szerteágazó: a filozófián kívüli, de filozófiai igényű naturalizmus mai vezéralakjai és mozgalmái, így a szociobiológus Wilson vagy az evolúciós pszichológia áttételesen szintén sokat köszönhetnek neki. Lorenz tehát sok jót lehet mondani. Egyet azonban nem: hogy filozófus lett volna.

Hogy a tudomány térfelérberúgott labdák a filozófia szellősebb régióit meg sem érinthetik (képzavar), régóta ismert érv. George Edward Moore óta naturalista hibának nevezik az erkölcs és a természet mindennemű keverését, és ezzel egybecseng Wittgenstein figyelmeztetése is a *Tractatusban*: nem tudunk jóról és rosszról ugyanúgy beszélni, mint a világ észlelt tényeiről. Ez valószínűleg igaz, még akkor is, ha a *Tractatus* indokait eredeti formájukban nem tesszük a magunkévá. Eladásomban mégis amellel fogok érvelni, hogy a naturalizmus, bár szerénytelen és némileg kívülálló, ám mégis önálló filozófia. Sajátos, átfogó filozófiai mondanivalója van, ez nem helyettesíti, hanem folytatja és kiteljesíti a "hagyományos" filozófiát (hogy utóbbi mit jelent, azt meg sem kíséreltem értelmezni, tekintsük most hangulatfestő szónak).

Mi a naturalizmus?

Ezt sem könnyebb megválaszolni az előbb elcsúsztatott kérdésnél (hacsak meg nem elégszünk a bevezetőben adott színes üvegyöngyökkel), de ha az ember erről ad elő, mégis illendő néhány megjegyzést tenni.

Az irodalomban követett hagyományokat jórészt követve, kismértékben azonban felrúgva előadásomban egyenlő segítség teszek a naturalizmus, a materializmus és a (tágra értelmezett) fizikalizmus között, ezek közös nevezőjeként és kiindulópontjaként a természettudományokra utalva, pontosabban a természettudományokkal való fogalmi és módszertani folytonosságra, mint olyan szempontra, amely - látni fogjuk - alkalmas a naturalizmusnak nemcsak a rivális vagy hozzá hasonló megközelítésekkel való megkülönböztetésére, hanem arra is, hogy segítségével ez utóbbiakkal - jelesül például a korlátozatlan általánosságban vett analitikus filozófiával - jól összerúgjuk a port.

Naturalizmus és materializmus azonosságát sokan vitatják, így például Quine és az ő nyomán Davidson is. A kérdés jórészt szemantikai: vajon mit értünk anyag alatt - a fizika által már megismert tulajdonságokkal meghatározott anyagot-e, vagy pedig mindazt, ami a természetet alkotja? Quine a telepátia és a jövőbelátás problémáit a naturalizmuson (és a tudományon) belülre, de a materializmuson kívülre helyezi, és nem lát okot arra, hogy a naturalista szemléletet eleve a "fizikai" világ tárgyaira korlátozza (főleg, hogy utóbbiak alatt térben és időben rögzíthető, érzeteinkkel kapcsolatba hozható objektumokat ért). A mostanában terjedő, kissé csalás-ízű "kettős aspektus" elméletek ugyehhez a ponthoz kapcsolhatók. Talán szószerint értve az angol tudományos közmondást (What is mind? No matter. What is matter? Never mind.), azt tételezik fel, hogy anyag és elme a természet két különálló, de együttjáró aspektusát alkotja. Davidson "különös monizmusát" főleg bírálói gyanúsították azzal, hogy az kettős aspektus elmélethez vezet, Dave Chalmers vagy (a régóta a tudat problémáinak bővületében élő világhírű matematikai fizikus) Roger Penrose viszont már büszkén felvállalja azt. A nyílt vagy rejtett dualizmust a naturalizmuson belül megengedő

tornamutatványokkal szemben én azonban azok felfogását követem - ebben az el• adásban is -, akik szerint a naturalizmus egyben monizmust is jelent, ám megengedi menetközben az anyagra vonatkozó alapvet• elképzelések fölülvizsgálatát. Ez a tudománnyal való folytonosság záloga is egyben, hiszen a tudomány ontológiai felfogása sohasem végleges (nem térek ki itt azokra a közkelet• félreértésekre, amelyek szerint ezért a tudomány világképe hibás vagy önkényes volna). Az anyagról vallott alapvet• elképzelések folytonos változását jól mutatja az a tény, hogy - mérnöki oldalon a számítástechnika, fogalmi oldalon a funkcionalizmus térhódításának következtében - ma nem kötelez• egy fizikai (értsd: valós) entitásra térben és id• ben kiterjedt dologként gondolni, elegend• , ha az - akárcsak egy szoftver adott állapota, az életjáték "fecskéi", vagy egy forgalmi dugó - a térben és id• ben kiterjedt objektumok predikátumainak terében realizálható.

A materialista módon felfogott naturalizmus meghatározó kapcsolatban áll a redukcionizmus eszméjével. Ennek oka részben történeti, részben azonban a vállalkozás bels• sajátosságaiból fakad, ki kell tehát térni rá. Történeti azért, mert a tudományra való hivatkozás a tudományok egy sz• ken értelmezett fizikalista modelljéhez való kapcsolatot sugallhat, vagy legalábbis azt sugallt a huszadik század elején. Ennek keretében kerültek kidolgozásra azok a fogalmi eszközök, amelyek a naturalista szókinccs mai elemeit is alkotják. Az e gondolkört jegyz• logikai pozitívizmus számára a (vigyázat, ellentmondás, vagy legalábbis gyanús pont!) materialista pózban fényképezked• tudományok módszertani ideálja - mint közismert - a fizika volt, méghozzá egy képzeletbeli fizika, ezért aztán természetesen merült fel a kérdés, hogy vajon a "külön tudományok" valóban szükségesek-e, vagy pedig (mint egyik ambíciózus fizikus pályatársam a maga véleményeként pár évvel ezel• tt mondta) a biológia valójában nem más, mint rossz fizika (a többir• l el• zékenyen nem mondom el, mit tartott). A sz• ken értelmezett fizikalizmusra, más szóval arra a nézetre, hogy a tudomány egyenl• a fizikával - utóbbi alatt azt érve, amit az adott pillanatban a fizika tanszékeken éppen hisznek és csinálnak - több szót most nem érdemes vesztegetnünk.

A redukcionizmussal folytatott kapcsolat bels• , vagy mondjuk így, logikai el• zményét két tény alkotja. Egyrészt azt tapasztaljuk, hogy a teljes redukció szinte sohasem következik be. A legzajosabb redukcionista (és a hozzájuk közel álló eliminativisták) példatára roppant szegényes, a hallgatót ásitás fogja el már a h• kinetikus elmélete (sikertörténet I.) vagy a flogisztton-sztori (sikertörténet II.) puszta említésére is. (A közelebbi vizsgálat egyébként azt fedi fel még ezekben az esetekben is, hogy a redukció az egyikben, az elimináció a másikban közel sem olyan fokú és nem olyan mértékben megy végbe, mint ahogy azt a népszerű tankönyvek sulykolják). A különböz• szint• és módú leírásokkal együtt élés tehát a tudomány szokásos állapota. Ugyanakkor, és ez a másik tény, minden eddigi tudományos felfedezés arra utal, hogy a "redukcióra váró" vagy "magasabb szint• " jelenségek önállósága, ha van is, legfeljebb részleges lehet: az ugyanis nem fordul el• , hogy két, biológiai jegyeiben különböz• biológiai rendszer kémiaiilag vagy fizikailag azonos legyen (a fordított eset természetesen el• fordulhat). Ez azt jelenti, hogy a "biológiai szint" ("mentális" szint, "társadalmi" szint, satöbbi - a példák vég nélkül sorolhatók) egyedül nem tud "olyat csinálni", amit a kémiai, a fizikai, egyszóval az alsó szintek ne csinálnának. Márpedig ott a fizikai (kémiai, stb.) törvények határozzák meg, hogy mi történjen, A legtöbben úgy értelmezik ezt, hogy a fizikai és kémiai törvények teljesebb abban az értelemben, hogy már maguk is elegend• ek az "alsó szint• " állapotok meghatározásához, ezek viszont az eddig mondottak értelmében szintén automatikusan meghatározzák a "föls• szint• " állapotokat. Most akkor van-e (lehetséges-e) redukció, mint azt ez a kép sugallja, vagy nem, mint az eddigi tapasztalat mutatja? Mi az elméleti helyzet? E megkerülhetetlen kérdésben van a naturalizmus és a redukcionizmus közötti tartós szeretet-gy• lölet viszony kulcsa. A megoldási javaslatok köre

az eliminatív, reduktív, módszertani értelemben reduktív, illetve nemreduktív (típus-azonossági, példány-azonossági, kompozíciós, stb.) materialista nézetek sokaságát foglalja magába. Közös azonban bennük az, hogy - és itt ismét a tudománnyal való folytonosságra kell utalni - számukra a materializmus el• feltétel, nem pedig igazolásra szoruló tanítás. Az élet, az elme vagy a társadalom kérdéseit tanulmányozó naturalista számára e jelenségszintek tudománytól független autonómiája fel sem merülhet, hiszen a materialista alapállást a tudományos magyarázatok - és nemcsak a fizikában, hanem a nemreduktív elméletek számos más tartományában is - naponta konfirmálják annak a sikeres módnak a révén, ahogyan az adatokat és a problémákat kezelik. A naturalizmus közelebbi tartalma ez a módszertani egység.

A következ• kben egy példán keresztül szeretném megmutatni, hogyan m• ködik a naturalista érvelés a gyakorlatban. (Eredeti tervem egy másik példa, a hermenutika és a naturalizmus viszonyának bemutatása lett volna, erre azonban jegyzeteim• l távol lévén nem vállalkoztam).

Ráció és természet

H.-G. Gadamer• l kölcsönözve e résznek azt a címet is adhatnám: *igazság és módszer*. Arról lesz benne szó, hogy a racionális ész m• ködésének naturalizálása, vagyis - mindjárt látjuk, milyen értelemben vett - módszerének vizsgálata hogyan módosítja és egyben gazdagítja az ésszel kapcsolatos hagyományos kérdésfeltevéseket.

Azért választottam ezt a példát, mert véleményem szerint a naturalizmus elleni gyakori racionalista tiltakozás (gondolhatunk itt Alvin Plantingára, illetve az analitikus vallásfilozófusok népes táborára, vagy bizonyos fokig Thomas Nagelre) a naturalizmus által kínált alternatíva lényegi félreértéséből fakad. A tiltakozás egyik forrása, úgy t• nik, az igazság fogalmának sajátos szerepéb• l származik, és abból, hogy az igazság fogalmát alapvet• en másképpen kezeli a racionalista filozófiai hagyomány (ezért az azzal szoros kapcsolatot tartó analitikus filozófia) és a tudomány.

Az igazság iránti vágy az általunk örökölt kultúrában feltétlen igény 2500 év óta. "Brutus megölte Caesart", "Esik az es• ", "Jancsi szereti Marit" - szeretnénk érteni ezeket a mondatokat. Illetve úgy gondoljuk, hogy nagyonis értjük • ket, és ez egy feladatot ró ránk azzal kapcsolatban, hogyan fogjuk föl az igazságot és a jelentést. Számtalan alakban bukkan fel ezért újra meg újra az a gondolat, amelyet most rövidre zárt formájában adok el• : eszerint "Brutus megölte Caesart" azt jelenti, hogy Brutus megölte Caesart, és akkor igaz, ha Brutus megölte Caesart. (Miért, mi mást jelenthetne? - nos, tudjuk, e kérdés éppolyan veszélyes, mint amilyen csábító.)

Mindez azt sugallja, hogy a megértés és az igazolás elvei függetlenek kell legyenek egyéni vagy társas szokásainktól, hagyományainktól, elfogultságainktól, de függetlenek kell legyenek képességeinkt• l vagy azok hiányától is - végülis, Brutus vagy megölte Caesart, vagy nem. Itt gyökerezik, vagy legalábbis itt érhet• tetten a hit a feltétel nélküli racionalitásban, az ész els• dleges elveiben, amelyek nincsenek alávetve semmi másnak, így például - mondjuk - pszichológiai korlátoknak vagy egyéb esetlegességeknek sem. Itt pillantható meg a logika egyetemes érvényességének eszméje is, amely olyan általános, és amelyet hívei oly mértékben els• dlegesnek tekintenek, hogy nem mulasztanak el arra sem rámutatni: amikor ellene érvelünk, vagy amikor másra hivatkozva meg akarjuk alapozni, még

azt is, annak, az ész elveinek a felhasználásával tesszük. Más szóval, amikor tagadjuk, akkor is használjuk, vagyis jobban tennénk, ha tagadás helyett állítanánk, vagy egészében csendben maradnánk.

Az igazság fogalma ugyanakkor szoros összefüggésben áll a bizonyítás fogalmával is, hiszen amir• I nem *tudjuk*, hogy igaz, az - a mi szempontunkból - akár hamis is lehetne. ("Ha az igazságnak birtokában lennénk is, nem tudnánk felismerni" - mondja err• I Popper, aki persze nem hisz a verifikáció lehet• ségében, és kéjesen hempereg a negatív következményekben, ezt fejezi ki a fenti mondata is.) Nem kivétel ez alól (mármint az alól, hogy igazság és bizonyítás között szoros kapcsolat áll fenn) még a kinyilatkoztatott igazság sem, itt éppen a kinyilatkoztatás az a módszer, amely bizonyításként, vagy a kétely azzal egyenérték• kizárásaként m• ködik. Hogy *ebben az értelemben* az igazság mindig feltételes, ez megkerülhetetlen tény, mint arra a matematikán belül els• ként talán Lewis Carroll (Charles Dodgson) mutatott rá az Achilles-paradoxon segítségével.

A racionalista ezen a ponton ideálisnak feltételezett eljárásokra hivatkozik, közben azonban (épp, amikor az érveit kifejti, akkor is) konkrét emberi lényként konkrét gondolati m• veleteket végez. A naturalista ezzel szemben nem tesz mást, mint a kognitív pszichológia és az evolúció empirikus és elméleti eszközei révén konkrétan meg reméli találni azokat a sajátosan emberi, vagyis pszichológiai és biológiai módokat, ahogyan a (tréfásan) "igazságtermelésnek" nevezhet• emberi tevékenység konstituálódik, más szóval azt, ahogyan - és amilyen mértékben - a racionalitás maga a racionális gondolati tevékenységben megvalósul. A modern naturalista álláspontot képvisel• kognitívizmus szerint az ezekkel a pszichológiai tényez• kkel és az értelmezés biológiai alapjaival való racionalista küzdelem nem más, mint a tudomány 19. századi állapotához való visszatérés, olyan szélmalomharc, amely a korai pszichologizmus-viták Frege-Meinong-Husserl vonalát emeli át a mai tudomány kontextusába. A naturalista szerint a pszichológiai tényez• kre való utalás ugyanis ma nem vezet szubjektívizmushoz vagy pszichologizmushoz (mint a racionalista szellemi el• dei hitték), mert nem jelenti az utolsó szót. Inkább olyan empirikus problémát fogalmaz meg, ami további kutatást tesz lehet• vé, ezzel továbbblendíti a racionalitást, az érvelést, a megbízhatóságot, az értelmezést stb. fogalmaira vonatkozó tudásunkat. Ezzel szembeállítva, az az érv, hogy a pszichológia nem lehet képes megalapozni a racionalitást, mert már maga is használja, üres, mert a fentiek szellemében a pszichológia maga is megalapozható, és így tovább, vég nélkül. (Megjegyezhet• , hogy - számos lépésen keresztül - ez a stratégia körkörösséghez vezet, ez azonban nem hibás, hanem termékeny kör, "circulus fructuosus". A hibás és a termékeny körök jellemzése nem a mostani el• adás feladata, mindenesetre a hibás körök rövidek és nem-informatívak, a termékeny körök ezzel szemben hosszúak és informatívak.)

Kicsit konkrétan is érdemes a naturalista gondolkodásmód lépéseit követni.

A naturalizmus mint tudáskövetés és mint integrációs elv

Az els• lépés ez: tudjuk, hogy az ész nem követi a logikát, vagy más szóval a saját "elveit" - a kognitív pszichológia által feltárt szisztematikus tévesztések másfajta feldolgozási elvekre utalnak. A szisztematikus tévesztések legendás példái ma minden tankönyvben megtalálhatók, köztük olyan elemi logikai feladatok is, amelyekkel azonban egy logika professzor is térdre kényszeríthet• - ha formális eszközökkel akarja megoldani, annál inkább (Philip Johnson-Laird egy nevezetes példája legalábbis ezt mutatja). A legtöbb mai teoretikus szerint a fejben

nincsenek absztrakt szabályok, és akik szerint vannak, azok sem tételezik fel, mint pár évtizede még Piaget tette, hogy azok a logika szabályai lennének. A jelenleg leginkább elterjedt konnektionista modellek asszociációs tárolású, elosztott reprezentációkról szólnak, ahol a következtetések tartomány-specifikus emléknymok szerteágazó aktivációja révén történnek, legtöbb elemük tanult, s ebből kifolyólag hibás is lehet. A kognitivisták szemlélet szerint a szabályok *a posteriori* leírások a létrejövőről "emergens" (vagy szerényebben mondjuk így: kollektív) viselkedések invariáns mintázatainak durvaszemcsés jellemzésére a következményhelyes viselkedések esetén. E mondattal gyszersmind a terület szlengjéből is kaptunk egy kis ízelítőt. Más szavakkal, nem azért következtetünk helyesen, mert a helyes következtetés képességével rendelkezünk, hanem mert rendelkezünk egy olyasfajta általános tanulási képességgel, amely lehetővé teszi, hogy következtetéseket is tanuljunk - a formális logika szempontjából nézve helyest és helytelenül egyaránt.

Egy hasonlat segíthet megérteni a szemléletbeli váltást: az, hogy tudunk egy röhajót vezetni, nem azt jelenti, hogy a röhajók vagyunk, inkább azt, hogy még ezt a marhaságot is megpróbáljuk, minden kockázatával együtt, s a szervezetünk elég flexibilis ahhoz, hogy úgy-ahogy kibírja az egy röhajós kiképzést - és a logika órákat. Persze genetikai háttér nélkül mindez semmit sem érne, ma már minden naturalista tudja, hogy a tanulásra való hivatkozás, pl. a nature-nurture - vagyis természet vagy nevelés - vitákban nem a megoldást, hanem a probléma részét jelenti, egyszóval gördül tovább a spirál, a következő állomása a molekuláris örökség evolúciós vizsgálata lesz, ami arra is választ keres majd, hogyan lehetséges akkor mégis, hogy többé-kevésbé haosnló módon gondolkodunk, hogy ez néha többé-kevésbé megfelel a formális logika által "megköveteltnek" is, és hogy az állatok (akik nem járnak logika órára, és anyukájuk sem tanítja őket a szabályok követésére) szintén képesek következményhelyes akciókra.

Kettő: E tudás bevonása a racionalitás problémakörébe közel sem annyira feltételes opció, mint gondolnánk. Itt (ha már annyit szerepelt a kontinuitás) Quine kontinuitási tézisére hivatkozom. Eszerint - szabad értelmezésben fordítva - nem húzható demarkációs vonal a "humán" és a "réál" tudományok között. Quine a köznevek és a kagetorizáció filozófiai elemzése közben vette elő a nyelvhasználat és nyelvtanulás empirikus kérdéseit, és kapcsolta össze mindazzal, amit arról a biológiában és a pszichológiában tudunk. E stratégia pontos jellemzésére az "átható, enyhe tudományos realizmus" kifejezést használhatjuk. Lehet ugyanis, hogy van kétely a tudományos ismeretek véglegességét tekintve, de ezek mégis áthatják mindennapi beszédünket és gondolkodásunkat, olymértékben, hogy az ettől függetlenül nem is értelmezhető. Nem más a helyzet az önmagát anti-naturalistának valló filozófia esetében sem. A kéz, az asztal, a TV készülék vagy az elektron legalábbis *adat* minden filozófiai példatár számára, holott, ha ezekről a dolgokról beszélünk, az a lehetséges individuációs stratégiák nagy univerzumának radikális beszűkítését jelenti. Ezek a dolgok valamiféle naív, de jórészt a tudományból örökölt ontológiánk részei, éppúgy, mint a gravitáció. Szavak nélkül pedig még a racionalista (értsd anti-naturalista) filozófiák steril példamondatai sem fogalmazhatók meg - az pedig, hogy még az olyan ártatlan példamondatokban, mint a "cat on the mat", is mennyi tudomány van, akkor derül ki igazán, ha játszva az értetlent, rákérdezzük, mi is az, hogy matrac (mat). Minimális barkochbázás után ki fog derülni, hogy kristályos szerkezetű fémrugókról, meg mindenféle szerves fonalakból szőtt szövetekről is van itten szó, stb., amikről a racionalista is készségesen beszél. Azt, hogy a tudomány tárgyai ily módon szemléletünk részei, David Armstronggal szólva nevezhetjük utólagos realizmusnak (a tudomány adta, azóta - és attól - létezik), vagy akár nevezhetjük a Sellars-i nyilvánvaló kép és tudományos kép homályos összjátékának - a lényeg az, hogy a tudomány nyújtotta tudást ezek szerint *nem lehet nem felhasználni* a

filozófiai elemzésekben. Ez nem tiltás, hanem helyzetfelmérés. Ha viszont így áll a helyzet, akkor - legalábbis a következetesen alkalmazott naturalista álláspont szerint - nem lehetséges olyan filozófia sem, amelyben felfelé esnek a kövek (hisz nemcsak a fémrugóról tudjuk, hogy mi• l van, hanem tudjuk azt is, hogy a kövek lefelé esnek - bár persze jöhet még majd olyan faramuci fizikai felfedezés, ami megengedi majd az ellenkez• jét, és ekkor hirtelen értelmes lesz sokminden, ami *most nem az*). És nem lehetséges olyan filozófia sem, amelyben a racionalitás szent tehén, hisz tudjuk, hogy nem vagyunk racionálisak, vagy nem úgy vagyunk azok, ahogy azt néha szeretnénk.

Ha egy kicsit pontosabban akarunk fogalmazni: azért nem lehetséges - vagy nem kívánatos - tehát olyan racionalizmus, amely figyelmen kívül hagyja az észr• l és az elmér• l szóló tudományos ismereteket, mert ez a stratégia szétszakítja a tudás hálóját. A kontinuitási tézis ugyanis egyben a tudás egysége mellett is érvel, illetve ennek az egységnek a fennállására, mint tényre utal. Kétségtelen ugyanis, hogy a tudományon belül sincs olyan érv, amely megakadályozhatná, hogy egy, a többinek homlokegyenest ellentmondó tudományos elmélet megalkotható legyen. S• t, a dolog fordítva van. Ha a kérdést ilyen tág általánosságban vizsgáljuk, lehet, hogy épp a tudás teljes revízióját kikényszerít• , az elméletek sokaságával ellentmondásba kevered• és mindet bukásba taszító elmélet lesz a helyes (miért ne?). El• zetes, s végleges kizárása tehát súlyos hiba volna. Mégis, egy sikeres elmélet a többivel való harmonizációt igényli (s ez alól nem mentes a fenti példa sem). Az elmélethálók együtt mozognak, összefügg• rendszert alkotnak, miközben a bels• hálószerkezet Lakatos-i értelemben védettek a "behatoló", velük ellentmondó elméletekkel szemben. Inkonzisztencia esetén többnyire a "behatolót" áldozzuk fel, és jó okkal (vagyis, sic, tartjuk racionálisnak feláldozni). Valóban, különleges eseményre volna szükség ahhoz, hogy egy, a többivel ellentmondásban álló elmélet vagy javaslat kedvéért mindent fenekestül felforgassunk.

Nos, a korlátlan, szabad racionalitás hipotézise ebb• l a szempontból a kreacionizmusra emlékeztet. A fajok külön teremtésének tézise közvetlenül csak a leszármazásnak mond ellent. De aki a leszármazást tagadja, annak - láncreakciószer• en - azt is tagadnia kell, hogy a Föld régi, hogy a fizikai kormeghatározási módszerek helyesek, hogy az atomfizika és az elektrodinamika, amelyek révén e m• szerek m• ködnek, érvényes. A racionalitás függetlenségét állítani, ehhez hasonlóan, látszólag csupán a pszichologizmus kikerülése, ami ártatlannak t• n• dolog - valójában azonban annyit tesz, mint az egész naturalizmust tagadni - és jól értsük meg, mint az egész naturalizmust "a saját vadászterületén belül" is tagadni (láttuk: a kreacionista is az egész atomfizika tagadásáig kénytelen eljutni). Ezt pedig nem szívesen kockáztatjuk meg.

Összefoglalva, a naturalista kutatási stratégia szerint az ész tekintélye nem valamilyen önkényes hipotézis• l, hanem más tudáselemekre való hivatkozás révén nyeri a forrását. Így pontosan annyira válik kétségbevonhatatlanná (vagy kétségbevonhatóvá), mint az eközben felhasznált alap maga. El• bbi aspektus a rációt egy hatalmas, évmilliárdokat átível• evolúciós ív részeként helyezi el, utóbbi pedig szerénységre int minden emberi tudás (így ennek részeként az észr• l szóló tudás) túlzott önbizalommal való mérlegelésével szemben.

E gondolatmenet záró megjegyzéseként megjegyzem: óvakodni kell az így adódó kép lebecsülését• l, mondván, hogy ezzel az apodiktikust a kontingesre cseréljük, és "rossz üzletet kötünk" (ez Plantinga álláspontja például Nozick evolúciós naturalista érvelésével szemben). Nem így áll a dolog. Már utaltam arra, hogy a tudományra épít• naturalizmus robosztus, míg az önmagában álló ráció szinguláris - valójában tehát egy ingatag, a tudás hálójába nem ill•

alapot cserélünk le egy olyan alapra, amely szervesen együtt lélegzik és mozog minddazzal,
amit tudunk, bármit is ér ez - a kezekr• l, TV készülékekr• l, matracruzókról és elektronokról.